

Sempre més y mai menus

La llengua catalana a la Vilanova del XIX

Introducció

El segle XIX fou, en termes generals, un període de prosperitat social i econòmica per a Vilanova i la Geltrú. La dinàmica vitivinícola, el comerç amb Europa i Amèrica, la inversió dels capitals comercials a la indústria cotonera, les millores en els serveis públics, increment demogràfic, transformació urbanística ...

Foren anys intensos en molts aspectes, però, en aquest treball volíem formular la pregunta: quin fou l'estat de salut de la llengua catalana a la Vilanova vuitcentista ?.

La correspondència comercial de l'època posa de manifest aquella dita tant nostrada del *sempre més y mai menús* que sovint ha format part de la nostra tradició comercial i menestral. Però aquesta consideració de prosperitat socio-econòmica semblava no tenir equivalent en el desenvolupament de la llengua catalana, especialment en l'àmbit de l'escriptura i els cercles literaris.

En aquest sentit, ens deixem guiar per la sèrie de set articles que el 1906 i el 1907 va escriure Teodor Creus i Corominas al setmanari Costa de Ponent on amb el títol "Petita ullada al us fet de la llengua catalana a Vilanova y Geltrú durant el segle XIX ..." feia un repàs de la situació.

En aquest sentit, hem volgut situar el focus –forçosament limitat– en l'obra escrita a Vilanova i la Geltrú durant el XIX i veure qui foren els pioners en l'ús del català, sovint en àmbits ben diversos. Veurem la poesia de Josep Juncosa, les obres teatrals de Francesc de Sales Vidal, els estudis que sobre llengua efectuà Magí Pers, la premsa en català de Josep Verdú o altres obres més esparses com les del propi Teodor Creus, o el text més tècnic de

Miquel Esquirol. També cridar l'atenció sobre les renúncies a la llengua catalana, com les històries de Garí o Coroleu, el *Diario de Villanueva y Geltrú*, o l'obra de Manuel de Cabanyes.

La Vilanova del XIX. El català i el context polític-social

En un sentit reduccionista podríem afirmar que el segle XIX a Vilanova i la Geltrú va estar marcat pel procés d'industrialització. Una indústria cotonera aixecada en bona part gràcies als capitals comercials repatriats de les colònies americanes. Va ser el naixement de l'Havana Xica, de les fàbriques, dels moviments obrers, de les infraestructures, dels serveis públics, del ferrocarril, de la crisi financera, de la fil·loxera ...

La industrialització va dur associats moviments migratoris que van suposar un impacte demogràfic directe. Si seguim la tesi de Teodor Creus, al primer terç de segle el català gaudia de bona salut, però el seu ús va anar reduint-se a mida que avançava el segle.

Va ser així ?, quina fou la raó ?. Una bona part de la immigració va arribar a Vilanova de les comarques centrals, especialment de les zones més industrialitzades com l'eix del Ter o del Llobregat, tractant-se, majoritàriament, de treballadors catalanoparlants.

El perquè, doncs, de la regressió ?. Fou a resultes del comerç colonial ?. O potser la influència de l'obrerisme i republicanisme de segell castellà ?

A tall d'exemple, el polític i cooperativista Joan Ventosa i Roig ingressava el 1909 al Partit Republicà Federalista de Vilanova i la Geltrú, del que en seria president. A les seves memòries confessava: “quan jo vaig ingressar al Centre Federal de Vilanova, tot el que es feia en català inspirava recel”. I afegia: “el meu catalanisme, com el de molta gent de la meva edat, nasqué de les obres d'en Balaguer”.¹

¹ Ventosa, 2002

L'anàlisi de Teodor Creus i Corominas

Entre setembre de 1906 i juny de 1907 l'advocat i home de lletres Teodor Creus i Corominas va escriure un seguit de set articles al setmanari local *Costa de Ponent* amb el títol genèric de “Petita ullada al us fet de la llengua catalana a Vilanova y Geltrú durant el segle XIX, examinant aquest us baix lo triple aspecte de Parla comuna, Correspondencia epistolar y Conreu literari”.

Costa de Ponent havia nascut el 1906 com a portaveu de Solidaritat Catalana i també del Centre Català, on hi tenia la redacció. Un dels fundadors i director era Víctor Oliva, fill de Joan Oliva, bibliotecari de la Biblioteca Víctor Balaguer.

El contingut dels articles de Teodor Creus és poc aprofundit, fent una abstracció molt lleugera de la realitat. De fet, la seva tesi era demostrar que a la primer part del XIX la salut de al llengua catalana era molt millor que la que tindria després. Asseveracions fetes a partir de la correspondència entre les famílies Creus i Cabanyes, nissagues benestants i poc representatives de la realitat. El català era la llengua familiar que es transmetia oralment, atès que no hi havia una educació escolar. Sovint, la llengua era escrita tal com es parlava.

Del setmanari *Costa de Ponent* en parlava Sixte Moral en aquests termes: “sota els auspicis del Centre Català de la ciutat, fomentà el catalanisme polític (...)”². La publicació fou dirigida per Josep Roig i Ventosa de la Lliga i per Bertran i Musitu “autèntic cervell gris de la publicació” , segons Moral. L'autor indicava que *Costa de Ponent* “es el primer periòdic polític que sorgeix en llengua catalana a la ciutat”.³

Veiem que hi deia Teodor Creus en aquells articles.

² Moral, 1985; p.48

³ Ib.; p.78

En un primera article publicat el 29 de setembre de 1906 – estaven presentats en forma de cartes al director - , Creus començava amb allò que es refereix a “la parla comuna”. Hi deia:

Es indubtable que baix aquest aspecte l'ús del català fou exclusiu i constant al sí de les famílies de Vilanova y Geltrú durant tota la dinovena centuria; sense que s'hi introduís la moda, casi podem dir, que s'introduís a mitjans d'aquella en algunes famílies de Barcelona, de parlar el castellà (y resultar, en molts casos, lo que'n diem are llenguatge de municipal), per l'estulta creencia de qu'aixó vestía més.

I segueix amb aquesta referència a la influència de les colònies antillanes:

L'única alteració parcial que sofrí la nostra parla en el segón y derrer ters d'aquella dita centuria, fou principalment en els noms de fonts; y aixó, més que per l'influencia dels castellans de la metròpoli, per la dels vilanovins que retornavan de llurs explets comercials a les illes de Cuba y Puerto Rico, y alguns altres punts de les que foren nostres colonies. Els Josephs, tornaren Pepitos; els Franciscos, Panxos; els Bartomeus, Bartolos; les Gertrudis, Tulas; les Concepcions, Conxas, etc., etc., y l'agenollarse torná *arrodillarse*; *llamar* l'atenció, el cridarla, y altres per l'istil

En relació a la “correspondència epistolar”, afegia:

Hont sobrevingué més sobtada y radical variació fou en la correspondencia epistolar entre els membres de una mateixa familia, que no sols entre les persones que sosteníen entre elles relacions de comers, de professió o de mera amiatat, al comensar la segona meytat d'aquella dinovena centuria. La causa d'aixó sería tal volta que'ls mestres de primeres lletres ab que comptava aquesta població cuydarían molt, en tot el sigle XVIII y primers anys del XIX, d'ensenyar a llurs deixebles la llengua natiua, mentres qu'enlluernaments forasters, y'ls atzars de una política xorca, dels anys 1821 al 1834 , feren oblidar a mestres y deixebles els interessos fonamentals de la nostra nacionalitat.

Com hem avançat , per justificar la decadència de la llengua catalana en avançar el segle, Creus remet a les cartes que conservava de la correspondència entre els Creus i els Cabanyes:

Y ho fan creure aixís la correcció ab que están escrites en la catalana llengua algunes cartes que ab gran sollicitut conservo, escrites en aquell dit primer ters del sigle XIX, y la circumstancia de que, a Barcelona, l'any 1834, s'ensenyava encara als estudis aquella dita llengua, servint de text la Gramática del Dr. Joseph Pau Ballot. Però, com totes aquelles cartes perteneixen a individus de dues soles families, caldría comensar per consignar alguns antecedents que deixessin conéixer lo que significavan, en aquell temps, a Vilanova, aquelles dites famílies.

De la família Cabanyes, “que formá part aquell que , ab *preludis de sa lira*, meresqué fos la sua efigie col·locada al peristil de la Biblioteca-Museu Balaguer”. Les cartes es refereixen –amb més aviat poc interès– a “les impressions de viatge d'un jove vilanoví per alguns punts de Fransa y d'Italia a principis del sigle dinou y relació sucinta del terratrémol y erupció volcánica pel mateix presenciats a Nápolis l'any 1805, ab alguna noticia referent a la coronació del emperador Bonaparte (...)”

En el segon article de 13 d'octubre de 1906 Teodor Creus continuava el fil on l'havia deixat i ens parlava de la companyia de comerç dels Cabanyes i relacions amb Rússia i del vilanoví Pere Escardó com a comissionat a Sant Petersburg. Un dels socis de la Companyia era Joan Creus y Gassó, avi de Teodor Creus: “Fou en aquesta darrera llengua (català) que escrigué el meu pare al seu ses impresions de viatge al anar a Nápolis, desde Perpinyá, Milán, Florencia” (viatge de juny de 1805).

Sembla, però, que la relació dels Creus i dels Cabanyes ultrapassava la relació merament familiar, com recordava Joan Rius i Vila: “Trobem afincats els Creus a Vilanova i la Geltrú a mitjans del segle XVIII. Vers la mateixa època s'hi afinquen els Cabanyes, procedents d'Argentona. Ambdues famílies tenien relació de parentiu, i per aquells temps es creà a Vilanova una raó social, molt important i poc estudiada: *Fuster i Cabanyes*”⁴. El mateix autor indicava: “Fóra molt interessant de veure les memòries dels

⁴ Rius, 1973; p.371

Creus parlant dels Cabanyes i Fuster vilanovins, tal com hem pogut seguir fil per randa tot el que els Cabanyes diuen dels Creus”.

A la tercera carta, datada el 10 de novembre de 1906, l'autor continuava ancorat en el viatge ressenyat: “Seguint la relació de son viatge a Nápols, escrigué al seu pare el meu desde Milán (ab la naturalitat que li facilitava l'ensenyansa que se li hauría donat de nostra llengua) ...”.

El mateix podem dir de la quarta entrega de gener de 1907, on es limitava a reproduir textualment els textos epistolars esmentats sense gaire essència.

I amb això donava per satisfets els arguments que, segons ell, aportaven les proves suficients (¿!) per argumentar el bon ús de la llengua catalana a la primera meitat del XIX: “Aquí acaben, com he dit, les cartes que s'han salvat d'aquella curiosa correspondencia; si poques per l'interés que pera mí revesteixen , suficients a constituir una de les proves del tema que m'he proposat demostrar”

Al cinquè article de 30 de març de 1907 Creus aporta l'exemple d'una carta de Manel de Cabanyes “autor dels Preludios de mi lira”, signada per la seva mare , i dirigida al avi de Creus. Una lletra signada a la vila de Sitges el 10 d'agost de 1822 que posa en evidència el coneixement que el poeta tenia del català.

I acabava Creus:

Me apar que hauré deixat plenament comprovat que durant lo primer ters del sigle XIX, ni'ls homes, ni las dones de las classes principals, ni'ls doctors ab cura de ánimas, usavan en Vilanova, en llur correspondencia, altra llengua que la sua propia catalana. Sería tal volta que no se'ls hi hauría ocorregut alló de que *fa més mudat ó vesteix més* lo parlar y escriure en castellà; y tindrían molt fresch que aquesta derrera llengua era la que parlaven los que, com diu nostre historiayre, lo P. Joseph A. Garí, donaren motiu á que se conservés ab horror lo nom del any *del sacco*, el 1714; en 25 de Abril del qual : “el incendio, el pillaje y la destrucción perpetuaron su memoria, como la del día más triste y lúgubre de los males de nuestra Patria

Al sisè article Creus abandonava la correspondència entre els Creus i els Cabanyes i aportava opinions més útils contextualitzant el perquè de la degradació de l'ús de la llengua catalana:

(De) l'emigració de diverses famílies que anaren a viure a Barcelona, amb motiu de la desastrosa guerra civil anomenada dels set anys. Allà, els seus fills reberen la instrucció exclusivament castellana. Els corrents castellanitzadors que s'establiren per influència de tan ardents com eixorques discussionsn de la gent del Centre, on constituïren el nou gremi de Polítics de professió, feren que s'anés estenent la moda d'escriure en castellà, fins el punt vergonyós que les dones dels dos darrers terços del segle XIX apuntessin en la meliflua les despeses de la plaça i les llistes de la bogadera.

Tot seguit, es fixava en el binomi d'educació escola-família , on es desenvolupava un creixent bilingüisme:

Essent exclusivament castellana la instrucció que es donava als col·legis, però mantenint-se l'ús del català en les classes menestral i jornalera, s'anà formant, amb les dues llengües, aquesta barroera barreja que se'n diu llenguatge municipal. Els vilanovins que visqueren allà, al retornar a la llar quan s'acabà la guerra; i els seus fills, que acabada la mateixa, s'anaren enviant a seguir llurs estudis a la capital, continuaren pel camí emprès. I a imitació de les persones més acomodades, i comptant amb això fer-los-hi com un obsequi, els menestrals de tots els oficis, redactaren llurs comptes en castellà. Així veiem que els esparters posaven estores en el estudio; els fusters feien mangas para basureras; els sabaters feien zapatos Badell para la dida; els lampistes posaven globos de cristal i perfums, etc, (Són tots exemples històrics). I fins he conegut una mestra de noies que digué a una de les seves alumnes, que: los cabellos, aunque limpios, siempre embrutan

Anotava l'exemple de Josep Juncosa “un senzill pagès”, com a exponent de l'excelsitud.

Creus també es fixava en les aportacions de Magí Pers i Ramona que, entre altres coses, el 1843 havia escrit un poema dedicat a la ciutat cubana de Matanzas. També tingué paraules de record per Josep Pers i Ricart, fundador del *Diario de Villanueva* i nebot de Magí Pers. Parlava de “l'estreta

germanor amb què ambdós, ell i jo, visquérem per amor a Catalunya i a la seva llengua, fins que una prematura mort el privà d'ésser, com sens dubte hauria estat, un dels més fermes adalils de les reivindicacions en què avui es troba empenyada la nostra terra catalana”.

El 15 de juny de 1907 Creus i Corominas redactava la darrera carta al *Costa de Ponent*: “Acabo avui la tasca que em vaig imposar, que per a molts, a ben segur, els haurà estat enutjosa. Però els que som vells, vivim més de records que d'altra cosa; cal que tots ho tinguin molt present, quan arribin a ser-ho ells, com els hi desitjo”.

Continuava defensant la tesi de la constant i progressiva pèrdua de pes de la llengua catalana en el sí de la societat vilanovina del XIX:

Suposo que la castellanització que s'anà fent durant la major part del segon terç del segle XIX a la capital del Principat, seguiria influint i propagant-se en aquesta vila, tant relacionada amb aquella. I que els vilanovins degueren dir, com encara diuen allà i aquí, llamar-los-hi l'atenció en lloc de cridar-los-hi; arrodillarse, en lloc d'agenollar-se; crusar, en lloc de creuar; i nomenar techo al sostre, sombrero al barret, pantalons a les calces, etc.; i escriure també tota mena de correspondència en la meliflua, encara que molts l'omplíssim del que ells mateixos en deien castellanades.

Finalment, Creus posava l'atenció en l'activitat literària del dramaturg vilanoví Francesc de Sales Vidal i les seves obres de teatre escrites en català. El que esdevingué “un dels més assenyalats fundadors del novell teatre català” estrenà al local del Círculo Villanovés l'obra *Un engany a mitges*, la seva primera peça humorística.

Creus es fixà en la premsa en català, especialment la que va impulsar Josep Verdú i Feliu “Gestus”. Deia Creus: “De llavors en endavant, ja no foren només articles o composicions aïllades el que es publicà en català a Vilanova, sinó diaris de més o menys durada”.

Igualment, feia esment que “des de llavors, també en l'esmentat *Diario de Villanueva* s'hi publicaren articles, composicions literàries, anuncis i

al·locucions de caràcter dramàtic, escrits en català”. Cal dir, però, que d’una manera molt modesta.

En un excés d’optimisme, Teodor Creus afirmava que “lentament, els menestrals tornen a redactar en aquesta llengua les factures que presenten a llurs parroquians”.

Finalment, feia esment dels populars Sermons de Carnestoltes “crítiques amb més o menys xic, i redactades en estil més o menys culte, de fets i coses d’actualitat. Però sí que m’atreviria a assegurar que no hi ha ningú que pugui donar notícia que cap d’aquests sermons hagi estat redactat en altra llengua que la nostra catalana”.

I de com autors reconeguts en aquests gènere carnavalesc com Passarell, Francesc de Sales Vidal i altres “se’ls hi ocorregué mai, al dirigir-se al gros públic en tal ocasió, fer-ho d’una manera que aquest mateix gros públic hauria qualificat amb aquelles conegudes frases de *Tú: ¿que ha arribat tropa?*, o bé: *Aquest any en Carnestoltes parla soldat*.

Aquestes darreres expressions ben populars que delataven que la llengua al carrer era el català i que el castellà era llengua atribuïda als militars i, probablement, altres estaments socials.

Els textos escrits a la Vilanova i la Geltrú del segle XIX

Lluny de l’exhaustivitat, ens acostarem a alguns dels autors més significats en l’ús de la llengua catalana durant el XIX a Vilanova i la Geltrú. Som conscients que limitar-se a les fonts escrites no permet de fer-se una idea suficient de quin era el nivell de salut de la llengua catalana, d’altra banda ben assentada com a llengua vehicular de les classes més populars, especialment pagesos i menestrals.

Com ja indicava Teodor Creus al capítol precedent, el castellà s’havia anat imposant com a llengua de relació –escrita i parlada– entre les classes més

benestants i, gosem dir, molt especialment entre “els nous rics” que havien fet fortuna en terres americanes.

La ciutat tenia el 1860 un total de 12.227 habitants dels que, segons dades aportades per Casimir Martí, 8.089 (el 66,16%) eren declarats analfabets, al marge dels 638 (el 5,22%) que sabien llegir, però no pas escriure. En aquest grup d’analfabetisme hi trobem un 79,58% de les dones, amb l’afegit d’un 3,88 % que només sabien llegir, i el mateix passava amb el 50,79% dels homes , amb un 6,75 % que sols sabien llegir.⁵

En aquest sentit caldria destacar l’activitat educativa d’institucions com el Centro Instructivo Villanovés (1860), l’Ateneu (1877) o l’Escola d’Arts i Oficis (1886).

Creiem oportú d’esmentar que les dues històries generals de la ciutat que es feren el segle XIX foren escrites en castellà. Tant la *Descripción e història de la villa de Villanueva y Geltrú* (1860) del clergue mercedari Josep A. Garí, com la *Historia de Villanueva y Geltrú* (1878) de Josep Coroleu, tot i que aquest darrer era llicenciat en dret i acadèmic de la història i un dels fundadors del Centre Català, amb una interpretació liberal de la història i que havia emprés la iniciativa de la redacció estimulat pel propi Víctor Balaguer.

Al repàs de les contribucions escrites en català per Josep Juncosa, Magí Pers, Francesc de Sales Vidal, Teodor Creus i Miquel Esquirol, hi afegirem alguns apunts de la premsa local, des del paper del *Diario de Villanueva y Geltrú* , a l’obra pionera de Josep Verdú.

Josep Juncosa i Mestres (1775-1841)

Anotem en primer lloc el cas d’aquest singular pagès i poeta autodidacte que feia versos en castellà i en català i de qui se li coneix la redacció d’almenys un sermó de Carnestoltes el 1814. Proper a l’estil del Rector de Vallfogona i amic personal de Magí Pers i Ramona deixà escrits dos volums

⁵ Martí, 1997; p.77

de poesia manuscrita en castellà i català. Aquest darrer, de 226 pàgines és dipositat a la Biblioteca-Museu Balaguer. ⁶

Qualificat de pre-renaixentista, Puig Rovira indicava que es tractava de “les primeres poesies escrites en llengua catalana a Vilanova”.

Creus, en carta de 1 de juny de 1907, s’hi referia com “un senzill pagès”, i que el 1835 escrivia aquests versos prou eloqüents:

(...) Digas ab altas veus que no es cap mengua / parlar la catalana propia llengua; / i que molts y grans homens també’s queixan / perque tants catalans sa llengua deixan: / puig sent ella, com es, llengua nadiua / d’escriuerhi i parlar ningú no’ns priva. / Bé poden dir alguns que es corrompuda, / mes no deu per axó quedar perduda; / i perque sia ella llengua antiga, / ¿no hi ha de haver algú que are la escriga ? / La llastima es que ningú s’empenyia / en posar un bon mestre que la ensenyia, / y que llissons a sos alumnes donia, / perque tal llengua axi se perfeccionia; / puig escriurerla be ni corretgira / saben molts catalans, y, poch, llegirla. / En català son, donchs, mas poesias, / be que no sia istil en nostres dies.

Com va dir d’ell Teodor Creus: ”I encara, aquella erudició degué limitar-se a la que li proporcionarien els escassos llibres de que podria disposar; fent necessàriament que l’estri que bategava dins del seu pit produís uns fruits, com si diguéssim silvestres, faltats d’aquella brillantor i poliment que sols la lectura de molts i bons autors haurien pogut proporcionar-li .⁷

Magí Pers i Ramona (1803-1888)

Magí Pers i Ramona fou un sastre d’ofici que esdevingué estudiós de la llengua i la literatura catalanes. Fill de família pagesa acomodada , de molt jove anar a Matanzas, Cuba, on es guanyà la vida fent de sastre. Allà col·laborava al diari *El Eco del Comercio*. De retorn a Barcelona obrí el negoci de sastreria a Barcelona i publicà alguns tractats relacionats amb el seu ofici.

⁶ Puig Rovira, 2003

⁷ *Costa de Ponent*, 1 de juny de 1907

Creus recordava a la carta del 1 de juny de 1907 que Pers i Ramona havia escrit el 1843 un poema dedicat a la ciutat cubana de Matanzas: “Que jo tan sols desitjo, sols anhel, / del mar undós las onas ja partir: / Tornar a Espanya; contemplar son cel; / Sas auras respirar, y allí morir”.

La seva amistat amb Marià Cubí, el convertiren en un dels deixebles més avançats en el camp de la frenologia. També publicà poesia, assaigs diversos i traduccions. Ens interessen, però, molt especialment les seves obres *Gramática catalana-castellana* de 1847 i *Bosquejo histórico de la lengua y literatura catalana* de 1850 redactades després de retornar de Cuba. El 1857 amplià aquesta darrera amb el títol *Historia de la lengua i literatura catalana desde su origen hasta nuestros días*.

Oncle de Josep Pers i Ricat, tingué un paper important en la fundació del *Diario de Villanueva y Geltrú* (1850).

També fou regidor i tinent d'alcalde de l'Ajuntament de Barcelona i membre de l'Acadèmia de les Bones Lletres, entre altres institucions.

Al voltant dels seus estudis sobre la llengua se'n feia ressò l'obra costumista *Los Misterios de Villanueva* editats de forma anònima el 1851, on s'endevinava l'autoria de Josep Pers, Teodor Creus i Ceferí Tresserra.

De la seva *Gramática catalana-castellana* editada a Barcelona s'hi deia:

El trabajo del Sr. Pers es bueno y desempeñado con método: parece se fija muy particularmente en la forma con que se habla por la provincia de Barcelona. Se desentiende casi del pronombre *se*, muy común en el Principado, usando siempre en su lugar *es*, y no distingue entre vocales cerradas y abiertas. Seria oportuno, que algun literato catalán se dedicase á darnos una Gramática magna del idioma, obra que se echa de menos, y que requiere en su autor estensos conocimientos. Las pocas publicaciones catalanas impiden que se fije su ortografía segun las exigencias de la época ⁸

Del *Bosquejo histórico de la lengua y literatura catalana* imprès a Barcelona el 1850, els *Misterios* indicaven que la primera part “era destinada á marcar el

⁸ Creus, 1851; p.152

origen y progresos de la lengua romano-catalana, y la segunda sobre la historia de la literatura”.

Tot plegat, apuntava a l'origen i desenvolupament de la llengua “ llamada romana, lemosin, lengua de oc, romano-provenzal y provenzal” i reforçava l'evident influència del llatí, grec, àrab a la llengua catalana per la influència del pas de diferents.

I seguia així:

Evidencia el Sr. Pers por medio de composiciones en prosa y verso desde el siglo IX hasta el dia, que la lengua catalana o provenzal se ha enriquecido y engalanado por los medios sentados en la primera parte, en lugar de destruirse y aniquilarse y que como comprobante de lo en aquello sentado, al través de las dominaciones y cambios operados, a pesar de la incorporación á la corona de España y la prohibición del uso de ella en enseñanza y negocios públicos, aquella lengua se conserva en su fondo, pero mucho más rica y bella que en su principio ⁹

El text acabava amb “las lenguas no mueren, sino cuando muere la humanidad que las habla: éste es el principio sobre que descansa el luminoso y filosófico sistema del señor Pers (...)”.

Havent-nos fet ressò de les opinions contemporànies dels “Misterios” en relació a l'obra de Magí Pers, hem anat a l'original per veure'n alguns detalls amb perspectiva.

A la introducció s'hi deia: “La existencia de un pueblo es la vida, es el alma de su lengua (...) La existencia de un pueblo camina paralelamente con su lengua”. Com hem avançat, després s'ocupava de la “Formación de las lenguas. Origen y progreso de la lengua romano-catalana” i, finalment, de la literatura catalana.

S'hi podia llegir:

(...) del golpe de gracia que recibió la lengua catalana con el decreto de prohibición de 1714 (...) No pudiendo escribir los catalanes en su propia

⁹ Ib.; p.157

habla, y el desden que manifestaban los hijos de Cataluña á la lengua de los Cervantes y Granadas, dieron otro giro a su ingenio natural para las letras; y en vez de continuar cultivando las ciencias y la amena literatura, se dedicaron al comercio, á la navegación y á todo genero de especulaciones lucrativas ¹⁰

Per acceptar que “de esa agitación (del segle XIX), de ese movimiento intelectual que tiende á regenerarlo todo, también ha tocado algo á la lengua catalana”.

I afegeix: “En este mismo año (1847) se publicó mi Gramática catalana-castellana, obra sumamente útil para la juventud catalana, y que facilitaria la enseñanza de la misma si se adoptase para el uso de las escuelas primarias”.¹¹

En el capítol de les proves de “testimonio irrecusable de los progresos que hace nuestra lengua y literatura catalana” s’hi comptaven en un mateix paquet l’oda “La Patria” d’Aribau de 1833, les poesies de Joaquim Rubió i Ors - Lo Gayter del Llobregat - , i la poesia “A Espanya” del propi Magí Pers datada a Cuba el juny de 1843 i la del seu nebot Josep Pers i Ricart “A Catalunya” , de maig de 1848.

Aquest poc encert en la tria, no el privaven de fer una adequada diagnosi en altres aspectes de la llengua. A les conclusions del *Bosquejo* indicava:

Ahora no falta mas que dar un paso para que la lengua catalana sea lo que debe y está destinada á ser por su robustez y propia vida; y este paso se habrá dado el dia que una reunión de escritores recomendables emprendan la enojosa tarea de redactar en catalan una gramática magna, en que se expliquen y fijén las reglas gramaticales y ortográficas de una manera clara y precisa; y dén un Diccionario completo que pueda llamarse el gran Diccionario nacional de la lengua catalana ¹²

A la darrere part del text hi reservava un passatge més èpic:

¹⁰ Pers, 1850, p.88

¹¹ Ib.; p.100

¹² Ib.; p.108

Y si el público acoge estas dos producciones, con muestras inequívocas de agradecimiento, puédesse afirmar que la lengua catalana tiene todavia dilatada existencia; y que el decreto de prohibición contra ella dictado por la política, no le impedirá respirar ni vivir robusta y lozanamente (...) El catalan será lengua nacional de Cataluña, mientras que sus hijos estén en la persuacion que los reyes de Castilla no son mas que condes de Barcelona, y que sus intereses y costumbres estén en abierta oposición con los intereses de los demás pueblos de España (...) No, que las lenguas no mueran sino cuando desaparecen los pueblos que las hablan. ¡Lengua de los juglares y de los trovadores, Dios te conceda dilatada vida !!!.¹³

Francesc de Sales Vidal i Torrents (1819-1878)

Paco Vidal, com se'l coneixia popularment, fou advocat, escriptor, autor teatral i alcalde. Destacà per la seva afició i dedicació al teatre popular Col·laborà ben aviat amb el *Diario de Villanueva* del que se'n desvinculà molt ràpid el 1853 per fundar més endavant el periòdic *El Eco de Villanueva y Geltrú*, primer, i, més endavant *La Opinión de Villanueva y Geltrú* cap el 1856. El 1860, però, retornà al *Diario*.

D'acord a les indicacions de Ramon Ferrer Parera, Paco Vidal era l'autor de bona part dels sermons de Carnestoltes – evidentment escrits en català - entre els anys 1855 i 1878, any del seu traspàs.

Les cartes de Creus ja han fet esment de la seva primera peça teatral, *Un engany a mitges* de 1858, situada al Círculo Villanovés de Vilanova. Una segona obra també ambientada a la ciutat fou *Una noia com un sol* de 1860 i després vindrien altres peces teatrals com *L'ajuda de Déu*, *La mà del cel* i altres de força èxit com *La Malvasia de Sitges* el 1866.

Vidal també redactà els llibrets de tres sarsueles musicades pel compositor local Antoni Urgellés La primera *l'Andreueta de Montanyans* del 1875.

¹³ Ib.; p.109

Tot i haver escrit poesia en castellà, sempre rebé el reconeixement públic de “cofundador del teatre català”.¹⁴ La seva figura s’associa a altres pioners com Serafi Soler “Pitarra” o el vilafranquí Eduard Vidal i Valenciano.

Com indicà Puig Rovira: “Les obres de Vidal foren escrites en un moment que el teatre català encara no havia aconseguit la plenitud”.¹⁵

Teodor Creus i Corominas (1827-1921)

Tornem en aquest punt al paper rellevant de Creus i Corominas. Nascut el 1857 a Barcelona, amb trenta anys, s’instal·là a Vilanova i la Geltrú d’on era la família. Fou alcalde la ciutat el 1859 i el trobem com impulsor de moltes de les iniciatives que es feren a la ciutat, des de la Caixa d’Estalvis de Vilanova el 1877 fins el pantà de Foix a inicis del segle XX.

Col·laborà al diari *La Renaixensa* de la capital catalana i a Vilanova publicà títols en castellà com *Los Misterios de Villanueva* (1851), novel·la romàntica escrita conjuntament amb Josep Pers Ricart i Ceferí Tresserra; *El colera morbo en Villanueva y Geltrú* (1854) o *El pasado, el presente y el probable porvenir de Villanueva y Geltrú* (1886).

Només ens costa una obra “major” en català, *Set contalles del temps vell* (1893), de la que en parlarem més endavant. En català també publicà algunes composicions en vers al *Diario de Villanueva*.

A la mort de Josep Coroleu, Creus fou nomenat Cronista Oficial de Vilanova. Tot i la seva modesta obra escrita en llengua catalana al llarg del segle XIX, Puig Rovira indicava:

En una època en què la llengua catalana quasi no l’escrivia ningú, Creus la usava en diverses ocasions, i la parlava habitualment, en un context en què les famílies benestants tendien a abandonar-la. Creus, al llarg de la vida, donà diverses mostres de catalanitat sincera, anticipant-se a l’època en què

¹⁴ Ràfols

¹⁵ Puig Rovira, 2003; p.357

el moviment catalanista emergiria públicament com a tal. Gustau Galceran el considera *un dels precursors del renaixement català* ¹⁶

Creus s'adherí a la Unió Catalanista l'any de la seva creació el 1891. També fou delegat per Vilanova a l'Assemblea de Manresa on es redactaren les Bases. El 1899 formava part de l'Associació Catalanista de Vilanova i el 1906 participaria al Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Tot plegat, situa perfectament el personatge en l'esfera del catalanisme polític i cultural.

Retornem, però, al seu primer text en català. *Set contalles del temps vell* fou publicat el 1893 amb l'afegitó "Aplech de tradicions y llegendas recullidas en la encontrada compresa entre'ls rius Foix y Llobregat, borera del Mar llatí". El llibre, signat el juliol de 1892, era dedicat a Victor Balaguer, amb qui l'unia la coincidència en la divulgació de les llegendes i, per això, Creus no s'està de comparar-s'hi amb aquesta expressió: "Lo bergalló no més pa de llop dona, aspre y migrat; sóls la palmera, dátils".

Encapçalava un text en castellà de Balaguer on algunes referències traduïdes feien mal a les oïdes, com La fundación de Villanueva o el Paso de la mala mujer.

L'autor feia una segona dedicatòria "A mos paysans d'encontrada", aclarint que "en llur essència, son las ditas tradicions y llejendas tals y com las venen transmetent los pares á llurs fills des lo temps de l'avió (...)".

En resum, el llibre de Teodor Creus recull en el català arcaic de l'època llegendes penedesenques com Lo Juhí del moro, La fundació de Vilanova, Las Covas de Sitges, Geribert lo excomunicat, La malvasía de Sitges, Lo pas de la mala dona o L'olla del Rey.

¹⁶ Puig Rovira, 1996; p.51

Finalment, tenim en consideració dues agrupacions de textos que Teodor Creus va escriure en català als primers anys del segle XX i, per tant, fora del període que correspon al present treball.

Esmentem en primer lloc la sèrie de set articles ja comentats anteriorment, publicats al setmanari *Costa de Ponent* entre setembre de 1906 i juny de 1907 amb el títol “Petita ullada al us fet de la llengua catalana a Vilanova y Geltrú durant el segle XIX”.

El segon treball té a veure amb la relació que Creus mantenia amb el món agrari i, molt especialment, el vitivinícola. Fruit d’això són els dos textos, un en castellà i un en català, *Estudio comparativo de las opiniones y sistemas de los principales autores sobre viticultura y vinificación* (1873) i *Algunas cosas, qual coneixement podria utilisarse per a millorar les condicions de vi, etc.* publicat a Vilanova i la Geltrú per la impremta Milà el 1895. Cal recordar que el 1883 Creus ja havia creat un sindicat antifil·loxèric a Vilanova, impulsà la plantació de ceps americans i després seria un dels promotors del pantà de Foix que posà la primera pedra el 1912. També col·laborà a la revista *Fomento del Trabajo*, portant veu –en castellà– de la societat del mateix nom a Vilanova i on Creus hi publicà set articles entre maig de 1906 i juny de 1907 parlant de diferents qüestions vitivinícoles com el conreu superficial de les vinyes, l’ensulfatat, la crisi vinícola, la producció vinícola, el tractament del míldiu o la qüestió vitícola francesa.

Miquel Esquirol i Soler (1840-1890)

Ens fixem ara en Miquel Esquirol, vilanoví i un dels pioners en l’elaboració de cava. Esquirol va comercialitzar dos caves, o vins escumosos, dit en la terminologia de l’època, amb els noms de “Geltrú” i “Esquirol”.

El que atrau, però, la nostra atenció, és que Esquirol fou autor del primer tractat d’elaboració de caves escrit en català. Sota el títol d’ *Elaboració de vins*

escumosos el text fou imprès el 1881 per Estampa de la Renaixensa. de Barcelona.

Al marge de la utilització d'un català arcaic, el text té la singularitat de utilitzar la terminologia tècnica i especialitzada pròpia de l'activitat vinícola. A la introducció s'hi llegeix: “Un dels productes que més entussiasman al fabricant de vins es sens disputa'l vi escumós, no tant sols per las dificultats que presenta sa elaboració com per esser aquest lo tipo de la jovialitat y espontaneitat en los homes”.

També incorporava altres consideracions més curioses:

Tras la calma que ocasiona un ventrell sobrecarregat de succulents menjars, succehirá la gatzara y la alegria. Observeu com al deslligar la primera ampolla tots esperan la explosió que produhirá lo tap al sortir violentment del coll de la mateixa, cual soroll alegrará á tots los comensals: las donas y noys aparentarán certa por y tots empero donan luego crits de alegria y tots se apressuran á beure lo chispejant liquit ¹⁷

Com hem dit, el text d'Esquirol recollia termes específics de l'activitat tècnica a l'estil de: aixarop, centrílitros, solatje, graus centigraus, gas carbónich, sucre candi, ayguardent, tanino, àcit tártrich ..., o expressions del tipus “(...) y's tiran en una cápsula, anyadinthi de 30 a 40 centimetros cúbichs d'aygua”.

I altres comentaris del tipus: “L'art donchs de fer escumós un vi consisteix en introduhirli una cantitat de sucre suficient, capás de produhir la major cantitat d'escuma possible sens explotar las ampollas”, o bé, “Regularment en los vins (*escumosos*) destinats a Ultramar se procura introduhir una mica més lo tap pera major seguretat”.

¹⁷ Esquirol, 1881

La premsa en català a Vilanova i la Geltrú

El *Diario de Villanueva y Geltrú*

El *Diario de Villanueva y Geltrú* era fundat el 1850 per Josep Pers i Ricart amb la col·laboració del seu oncle Magí Pers i Ramona , de Teodor Creus Corominas – dels qui ja hem parlat - i de Pau Mimó.

Des del primer moment fou redactat en castellà, tot i que amb els anys s'hi incorporaren alguns textos – pocs - en català. Sovint, es tractava de poesia del mateix Pers i Ricart i altres autors

De fet, la relació del *Diario* amb el català sempre fou una història controvertida. Com indicava el llibreter i estudiós Joan Rius i Vila:

I per cert, fent un incís, cada vegada que penso en la creació del *Diario de Villanueva y Geltrú* diria que considero Pers i Ricart i Teodor Creus i Corominas com els responsables que encara avui la nostra vila sigui anomenada oficialment *Villanueva y Geltrú*. Si els dos principals creadors del *Diario* se'ls hagués acudit de posar a la capçalera el nom de *Diario de Vilanova i la Geltrú*, tot i fent-lo en castellà – cosa normal en aquell temps - ; avui no tindriem tanta feina a reivindicar el nom correcte.¹⁸

Rius Vila posava així l'accent en la necessària funció educativa i normalitzadora de la premsa, en aquest en l'ús i divulgació de la llengua catalana. El mateix any en que Rius escrivia aquestes línies, el setmanari *Villanueva y Geltrú* –que així es deia aleshores– publicava el 17 de febrer de 1973 i sota el titular “De interés para nuestros comunicantes y colaboradores espontáneos”, la següent comunicació:

De un tiempo a esta parte vienen proliferando en nuestras páginas textos en lengua vernácula cuya temática entendemos debiera redactarse en el idioma nacional (...) El periódico, sin embargo, admite algunas colaboraciones más o menos fijadas, que por su contexto pueden parecer más apropiadas en lengua vernácula. Empero, ello no debe comportar el que una serie de escritos vengan redactados en catalán, cuando su finalidad informativa

¹⁸ Rius, 1973; p.373

ganaría muchos enteros si llegara a todos nuestros lectores en una lengua común.

La voluntat i el propòsit de l'avís era poder seguir fent “un periódico de todos y para todos”. Més de cent anys després, a la redacció del *Diari* no semblava haver-se avançat gaire.

Del fundador Josep Pers i Ricart (1829-1855) es coneixen algunes composicions en vers escrites en català, com aquesta de maig de 1848 “A Catalunya”, presentada com a exemple pel seu oncle Magí Pers. En recollim els darrers versos: “¡Catalunya! ab sens igual cruesa / Lo fat cruel tas palmas d'or trencá, / Pero deixa que canti ta grandesa; / Deixa, deixa que plori de tristesa, / Que mon cor es lo cor de un catala”

Al *Costa de Ponent*, el propi Teodor Creus ho reflectia així: “(...) El mateix Pers, un caixista de la seva impremta anomenat Tresserra, i el qui escriu aquestes ratlles, publicaren en el citat periòdic (*Diario de Villanueva y Geltrú*) algunes composicions lleugeres en català”.

Pers morí amb només 26 anys i, al marge del seu paper protagonisme en el *Diario*, se li coneixen altres textos com la peça en castellà *El conseller en cap*, altres obres dramàtiques en col·laboració com *Los Misterios de Villanueva*, i els esmentats poemes romàntics.

L'empenta de Josep Verdú “Gestus”

Josep Verdú i Feliu (Vilanova i la Geltrú, 1853-1885) fou poeta i periodista, conegut per “Gestus”. La Renaixença va facilitar l'accés a la cultura de les classes populars. Els canals més exitosos per aquell propòsit foren les obres de teatre – hem vist l'exemple de Francesc de Sales Vidal - i la premsa.

En aquest darrer apartat Josep Verdú fou un pioner i el gran impulsor de la premsa en català.

Sixte Moral és qui més ha donat ha conèixer la seva tasca encomiable.¹⁹

Aquestes foren les capçaleres fundades per “Gestus”:

Lo carril de Vilanova. Setmanal de 15 juny 1879 a agost 1879. Duia l’afegitó de: “Nostra via és la del progrés; endavant i fora, som catalanistes debó i això ho diu tot”.²⁰

Lo xiulet del carril. Setmanal de 18 de febrer de 1881 a abril de 1881

L’Angel del Campanar. Setmanal de 12 d’agost de 1883 a octubre de 1883

Lo Pagès. Setmanal de 22 de setembre de 1883 a octubre de 1883

Altres publicacions de premsa en català al llarg de la dècada dels vuitanta i de vida efímera foren: *Romanso de Vilanova*, *Fruyta del temps*, *La LLumanera de Vilanova y Geltrú*, *La Rialla*, *Lo didot*, *Lo Xerrapeta*, *La Pubilla de Vilanova y Geltrú*, *L’Angelet del Campanar* – inspirat per Josep Verdú - ; *La Cuyna* i *La Nova Cuyna*, portaveus de les societats del mateix nom o *La Defensa*, que evolucionà del castellà fins el català.

Epíleg: de Cabanyes a Balaguer

No voldria acabar sense uns apunts dedicats al paper i presència de dos insignes homes de lletres vilanovins, de naixement o d’adopció, com foren Manuel de Cabanyes i Víctor Balaguer. I no pas per la seva significança en l’ús de la llengua catalana, sinó més aviat per insinuar-se en ambdós casos una relació tortuosa, i fins i tot torturada, respecte el català escrit.

El poeta Manuel de Cabanyes i Ballester (1808-1833) tingué una salut delicada i una vida curta. La seva obra fou, doncs, obligadament limitada i de reconeixements tardans.

L’any de la seva mort coincidí amb la publicació de la més reeixida de les seves composicions, els *Preludios de mi lira*. El mateix any de *La Pàtria* d’Aribau.

¹⁹ Moral, 1985

²⁰ Ib.; p.32

Rius Vila també defensà que , sense una mort prematura, Cabanyes aviat hauria estat un dels grans poetes de la Renaixença, convençut que ben aviat hauria abraçat la llengua catalana: “(...) el poeta, el crític, el literat i fins i tot l'historiador que, abans de morir, hi havia en embrió en Manuel de Cabanyes, hauria anat evolucionant, fins a arribar, com Milà, a ocupar un lloc destacat en la nostra Renaixença, que començava a manifestar-se poc després de la seva mort”.²¹

Fou el vilafranquí Manuel Milà i Fontanals el primer que, cap el 1854, es preocupà seriosament de Cabanyes. Per Joan Rius: “el primer assagista convençut de la vàlua de Cabanyes” .

En el terreny de les lletres, la persona que potser més i millor va saber projectar-se des de Vilanova i la Geltrú fou Víctor Balaguer i Cirera (1824–1901). Les seves complexes característiques i el perfil polièdric de la seva activitat aconsellaven deixar-lo al marge d'aquest modest estudi. Cal indicar que, més enllà de la visió èpica i romàntica de la història de Catalunya, unes poques obres en català, la vindicació de la llengua i l'impuls dels Jocs Florals, el català mai ocupà un espai preferent en la seva producció literària.

Agafem la seva cèlebre composició en vers *Els quatre pals de sang* : Perquè los pals eren quatre / i eren quatre los senyals, / essent cada barra un símbol, / essent un nom cada pal. Els quatre pals eren el Dret, la Llibertat, la Justícia i la Indústria. La Llengua, no hi era pas.

Som conscients que hem presentat un recorregut incomplet i parcial que ens ha fet entreveure l'escassa presència del català a l'obra escrita publicada a Vilanova i la Geltrú durant el segle XIX. Tampoc no creiem – com defensava Teodor Creus –que hagués evolucionat a pitjor segons avançava el segle. La llengua catalana– en l'àmbit escrit i literari - tingué una significació discreta, abans i després. Hem vist algunes significades

²¹ Rius, 1986; p.199

excepcions que no contribuïren a millorar el nivell general, malgrat la percepció optimista de l'ambient cultural vuitcentista que presentava el historiador Albert Virella:

Si ens referim a la cultura, no tindrem massa dret a queixar-nos de l'herència del segle XIX. A Vilanova van augmentar el nombre de mestres i d'escoles, van ésser fundades societats lancasterianes d'instrucció mútua, centres instructius, instituts, ateneus i escoles tècniques. Foren publicats els primers llibres d'autors locals, dues monumentals històries, van sortir els primers diaris, comptant-se setanta-quatre títols en acabar-se el segle . Se celebraren certàmens literaris, jocs florals; el català va renéixer com a llengua d'expressió literària: en la poesia i en el teatre, de bell antuvi; en la prosa de la premsa i de l'assaig, més tard. ²²

Però una cosa era la cultura en general, i l'altra l'ús escrit de la llengua catalana. Per això, resultaria de molt interès poder establir la comparació amb altres ciutats de dimensions semblants. També ens caldria valorar quantitativa i qualitativament el volum d'obra escrita en llengua castellana. Només així podríem fer-ne una valoració seriosa i objectiva.

Fonts bibliogràfiques

Creus, Teodor; Pers, Josep; Tresserra, Ceferí. *Los Misterios de Villanueva* (1851). Reedició de l'Institut d'Estudis Penedesencs, 1991

Creus, Teodor. *Set contallas del temps vell* (1893). Reedició de l'Institut d'Estudis Penedesencs, 1986

Esquirol, Miquel. *Elaboració de vins escumosos* (1881). Reedició d' El Cep i la Nansa. Vilanova i la Geltrú, 2002

Martí, Casimir. *Vilanova i la Geltrú 1850-1975. Expansió i Crisis de la Indústria i de la Democràcia 1850-1936*. El Cep i la Nansa. Vilanova i la Geltrú, 1997

²² Virella, 1977; p.77

Moral, Sixte. *La premsa en català a Vilanova i la Geltrú*. Institut d'Estudis Penedesencs, 1985

Pers Ramona, Magí. *Bosquejo histórico de la lengua y literatura catalana, desde su origen hasta nuestros días*. Impremta de J.Tauló. Barcelona, 1850

Puig Rovira, Francesc Xavier. *Teodor Creus i Corominas. Dos assaigs*. Col. Llibres de l'Arç. Consell Comarcal del Garraf, 1996

Puig Rovira, Francesc Xavier. *Diccionari biogràfic de Vilanova i la Geltrú*. Ajuntament de Vilanova i la Geltrú, 2003

Ràfols, Josep Maria. *Francesc de Sales Vidal i Torrents*. Retrat n° 31. Ajuntament de Vilanova i la Geltrú

Rius Vila, Joan. *Projecció vilanovina de Teodor Creus i Corominas*. Santes Creus. Boletín del Archivo Bibliográfico, 1973

Rius Vila, Joan. *La vida i l'obra de Manuel de Cabanyes a través de la seva bibliografia*. Centre d'Estudis de la Biblioteca-Museu Balaguer. Vilanova i la Geltrú, 1986

Ventosa, Joan. *Memòries d'infantesa i de joventut*. El Cep i la Nansa. Vilanova i la Geltrú, 2002

Virella, Albert. *Les classes socials, a Vilanova i la Geltrú, el segle XIX*. Episodis de la història. Rafael Dalmau. Barcelona, 1977

Hemeroteca

Costa de Ponent

Diario de Villanueva y Geltrú

Fomento del Trabajo

Albert Tubau

(Text de la ponència presentada a les XXVI Jornades d'Estudis Penedesencs organitzades el 2016 per l'Institut d'Estudis Penedesencs sobre La llengua del Penedès. Les actes de les Jornades foren publicades posteriorment per la mateixa entitat)